

УДК 94(477) "17/19"

Тетяна Гарашук
(м. Київ)

ДВОРЯНСЬКІ ДЕПУТАТСЬКІ ЗІБРАННЯ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ В КІН. ХVІІІ – ПОЧ. ХХ СТ.: СТАНОВЛЕННЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ

У статті проаналізовано становлення, діяльність, склад та функції дворянських депутатських зібрань на території України кінця ХVІІІ – початку ХХ ст.

З'ясовано, що створення таких установ відбувалося за зразком загальноімперських, але мало свої регіональні особливості, які були пов'язані з поступовим приєднанням територій та ліквідацією відмінностей у соціальному та адміністративному устрої.

Ключові слова: *дворянські депутатські зібрання, Сенат, Герольдія, предводитель дворянства, експедиції, ревізійні комісії.*

Дослідження історії діловодства та архівної справи в Україні має здійснюватися з урахуванням особливостей організації документування службової інформації та роботи зі службовими й архівними документами в державних установах у минулому. Нині вітчизняні вчені опрацювали низку профільних питань окремо або в контексті органів державної влади на різних етапах історії українського суспільства. Однак залишається недослідженою організація діловодства та архівної справи в таких специфічних установах, як дворянські депутатські зібрання (далі – ДДЗ), що функціонували в Україні з кінця ХVІІІ ст. до 1917 р.

Уже написано багато праць, присвячених історії дворянства, серед яких є дослідження про ДДЗ, переважно російських істориків. Серед сучасних українських дослідників варто відзначити Л.М. Казначееву, яка з'ясувала роль і місце Волинського дворянського зібрання в системі органів влади. У цьому дослідженні опрацьовано проблему повноважень, еволюції структури та складу станової інституції з позиції соціоетнічного походження й конфесійної приналежності членів, розглянуто напрями діяльності зібрання, визначено його місце в системі російського державного механізму. Проте документознавчі та архівознавчі аспекти цієї теми фактично залишилися поза увагою автора [1].

Праці з організації діловодства та архівної справи у дворянських депутатських зібраннях на території України, а також і Росії відсутні, що й зумовило актуальність нашого дослідження. Історія та організація основних етапів становлення та розвитку діловодства в Росії висвітлена у двох навчальних посібниках радянського періоду [2]. Серед дореволюційних дослідників варто відзначити Н. Варадінова – першого теоретика російського діловодства – та В. Вельдбрехта [3].

Основою джерельної бази нашого наукового дослідження є архівні фонди, різні за профільним інформаційним потенціалом, що зберігаються в обласних архівах України (Житомирської, Київської, Чернігівської областей). Найбільш об'ємною та репрезентативною групою виявилася діловодна документація Волинського дворянського депутатського зібрання (Ф. 146), що зберігається в Державному архіві Житомирської області (6673 одиниці зберігання). Документи цього фонду охоплюють період із 1802 до 1914 рр.; окремі документи належать до більш раннього періоду – ХVІ-ХVІІІ ст.

© Тетяна Гарашук

Основним законодавчим актом, що містив низку важливих положень, які регламентували діяльність ДДЗ, була "Жалувана грамота дворянству". Грамота підтверджувала всі ті привілеї, якими вже користувався правлячий стан, та вводила нові: свобода від обов'язкової служби, сплати податків, тілесних покарань, право виїзду за кордон, право необмеженої власності на маєтки та землю з її надрами, право промислово-торгівельної діяльності тощо. У грамоті остаточно закріплено існування губернського дворянського зібрання як органу місцевого станового самоуправління та визначено його правовий статус [4]. Дворянам дозволяли збиратися в тій губернії, де вони жили, та складати дворянське зібрання в кожному намісництві. Вони могли збиратися в губернському місті за скликанням і дозволом генерал-губернатора або губернатора як для проведення відповідних виборів, так і для того, щоб заслухати пропозиції генерал-губернатора чи губернатора. Зібрання мало право робити подання начальнику губернії про свої громадські потреби. Також через своїх депутатів дозволяли робити подання або направляти скарги Сенату й самому царю.

Губернському дворянському зібранню згідно з грамотою надано значення юридичної особи, оскільки дозволялося мати власну печатку, обирати секретаря, складати свою особливу дворянську касу з обов'язкових та добровільних внесків. Воно могло мати свій архів та свій будинок для зборів [4].

Грамотою встановлено посаду дворянських депутатів та губернського предводителя. Депутати від повітів під головуванням губернського предводителя дворянства складали ДДЗ губернії. Це була невід'ємна складова частина загального губернського дворянського зібрання. ДДЗ були постійними колегіальними робочими органами загальногубернських станових корпорацій, які наділялися спеціальною компетенцією, чітко встановленою в законодавстві, та буди підзвітні безпосередньо Сенату.

ДДЗ були першою інстанцією, яка розглядала докази на дворянство. Докази ґрунтувалися на записках губернської родовідної книги – перевірених, доповнених та внесених виправленнях. Такі відомості з книги депутати надсилали до губернського правління й у Департамент Герольдії Сенату. Депутатське зібрання повинно було засвідчити, що ця особа – дворянин, для чого й видавали грамоти на внесення до родовідної книги, витяги з протоколів, за якими рід був внесений до книги, свідоцтво про дворянство тим, хто вступав на державну чи станову службу. Депутати могли вносити лише тих осіб, які вже довели своє шляхетне походження, а право надавати чи поновлювати у дворянстві не входило до їхньої компетенції. Крім того, ДДЗ розглядало списки дворян губернії та визначало тих, хто мав право участі у дворянських зібраннях та виборах. Фактично воно було своєрідним "ревізійним органом", що допускало до привілейованого стану [5].

Складена депутатським зібранням родовідна книга виносилася на розгляд губернського дворянського зібрання. Там її читали для загального відома. Могли читати й протоколи губернського предводителя та повітових депутатів. Після цього з родовідної книги знімали дві копії. Оригінал залишався на зберіганні в архіві губернського дворянського зібрання, а дві завірені копії відправляли в губернське правління: одна зберігалась в архіві губернського правління, а другу відправляли в Сенат для зберігання в Герольдії. Основні положення Грамоти, лише з деякими змінами, зберегли своє значення аж до падіння Російської імперії.

Становлення та сутність функціонування ДДЗ на території українських земель має низку особливостей та закономірностей. Спочатку дія грамоти поширювалася на Лівобережну Україну. Згідно з нею привілеї російського дворянства отримала козацька старшина та шляхта. На Лівобережній Україні ДДЗ скликалися з 1784 р., їхня робота набула тут особливого суспільного значення та розголосу. Це зумовлено тим, що в Гетьманщині було багато претендентів на

дворянство в середовищі найнижчих та середніх прошарків козацької старшини, а також рядового козацтва, міщан, духовенства, посполитих та навіть записаних 1782 р. у кріпацтво селян. Однак невдовзі, коли маса людей, боячись стати платниками податків, почала претендувати на дворянство, уряд став прискіпливо перевіряти докази. Представники козацької старшини повинні були довести своє право на дворянство. Боротьба за визнання цих прав тривала десятиліттями, з приводу пошуку доказів дворянського походження навіть сформувався цілий рух [6]. Робота депутатських зібрань на Лівобережній Україні ускладнювалася тим, що тут ще в першій половині XIX ст. зберігалися відмінності від центральних регіонів Російської імперії в соціальній структурі та залишалися чинними так звані попередні права: звичаєве право, польсько-литовське законодавство та магдебурзьке право. Історик українського дворянства Д. П. Міллер вважає, що грамотою та іншими документами не було передбачено жодного правила, яке б регламентувало розгляд доказів саме "малоросійського дворянства". Воно було неоднорідним і включало в себе не лише козацьку старшину. На його думку, права української шляхти були значно ширшими, ніж права російського дворянства. Порівнюючи Литовський статут та дворянську грамоту не на користь дворянських привілеїв, він наводить той факт, що в XVII ст. російську еліту могли піддавати тілесним покаранням, а у XVIII ст. її обов'язком була державна служба [7].

Щодо діяльності органів дворянського самоуправління на Правобережжі України, то поступово особливості в їхній компетенції та суспільному значенні, пов'язані з правовим статусом шляхетських зібрань колишньої Речі Посполитої, були нівельовані, і корпоративні органи дворянського самоуправління Київської, Подільської та Волинської губерній набули статусу аналогічних структур центральної частини Російської імперії. Проаналізувавши діяльність цих інституцій, науковці зазначають, яка її підсумком стала декласація величезної кількості правобережної шляхти, що не змогла підтвердити свій статус і втратила не лише політичну та економічну, а й часто особисту свободу [8].

Французький дослідник взаємовідносин польської шляхти Правобережної України з російською владою Даніель Бовуа в роботі наголошує, що саме Волинська шляхетна еліта вела себе так, наче перехід під російське панування майже нічого не змінив. Це віддзеркалювалося і в діловодстві. Наприклад, він наводить лист губерньського маршалка волинського дворянства Ворцеля, написаний двома мовами, міністру внутрішніх справ Кочубею від 5 січня 1804 р. Уперше, зазначає Бовуа, в "офіційному діловодстві" текст написано двома мовами: ліву колонку російською, праву – польською, що виразно відображає амбіції та ілюзії шляхетської еліти [9].

Російське самодержавство намагалося врегулювати соціальний склад учасників дворянських зібрань, зокрема й кандидатів на посади, урахувавши місцеву традицію. Згідно з травневим указом 1795 р., на державні посади варто було обирати "лояльних, непохитно вірних місцевих землевласників, які мали чини, отримані на польській службі, поки заслужать російських" [10]. З метою приваблення російських чиновників на службу в західні губернії російський уряд указом Сенату від 5 червня 1857 р. виділив генерал-губернаторам указаних територій 50 тис. рублів у рік із державного казначейства, щоб ті видавали одноразові винагороди зразковим чиновникам [11].

Тривалий час статус (чин) депутатів дворянських депутатських зібрань був неясним, тому що в Грамоті не було обумовлено це питання. Указом Сенату від 13 березня 1815 р. вирішено депутатів, які складають губерньську родовідну книгу, вважати на дійсній службі. Дозволялося представляти їх до нагороди Орденом Святого Володимира, незважаючи на те, що служба тимчасова [12].

У сенатському указі від 19 лютого 1820 р. знову порушувалося питання про депутатські чини, але залишилося відкритим, оскільки "не определены классы депутатам, то и вопрос в каком классе их считать, есть излишним" [13]. Курське дворянське депутатське зібрання звернулося до Сенату з цього приводу. Указом від 13 лютого 1822 р. усіх депутатів прирівняли до чиновників 9 класу [14]. Депутатські посади були прирівняні до посад земських "исправников". Це означало, що після служби в депутатському зібранні депутати могли займати посади земських "исправников", які належали до 9 класу, або вищі, але ні в якому разі не нижчі.

Кожне ДДЗ та предводитель у своєму складі мали канцелярію, до якої входили секретарі дворянства, письмоводителі, столоначальники, бухгалтери та інші канцелярські служителі. Однією з основних функцій канцелярії залишалася діловодна, тобто організація процесів роботи з документами. Склад канцелярії залежав пропорційно від кількості справ, які були в неї на розгляді. Наприклад, повітовим предводителям Малоросійських губерній було дозволено користуватись у своїх справах не одним, а двома письмоводителями у зв'язку зі зростанням обсягу роботи [15].

Для відтворення картини роботи депутатських зібрань та їхніх канцелярій можна скористатися відомостями, які наводить Волинський предводитель дворянства, російський князь М. К. Імеретинський. Він деякий час працював із протоколами зазначеного зібрання. Отже, згідно з правилами станом на 1801 р. зібрання мало засідати щодня від 8 до 13 години. На дубенського маршалка (предводителя) покладено контроль за укладанням відповідних книг. Передбачено сплату внесків для потреб канцелярії. Зібрання було наділено повноваженням видавати посвідчення (як писалося – патенти) на папері зі штемпелем вартістю 30 копійок [16]. Під протоколами ніхто підписів не ставив. Починаючи з 1811 р., з'являються підписи депутатів. З 1834 р. фігурує підпис "поветчика", з 1837 р. – секретаря та експедитора. Можна вважати, що з цього часу канцелярія дворянського депутатського зібрання поділена на експедиції. Це пов'язано з тим, що в травні 1832 р. були затверджені правила про розподіл Герольдії за експедиціями та порядок діловодства в них. Герольдія складалася з герольдмейстера та трьох його товаришів, відповідно, існували й три експедиції. Перша експедиція мала у своєму складі двох секретарів та виготовляла грамоти й герби, складала дворянські роди, видавала дворянам родовідні, здійснювала ревізію "определенія" дворянських депутатських зібрань, видавала свідоцтва на дворянство. Друга експедиція складалася з одного секретаря, нагороджувала чиновників та присвоювала чини. Третя експедиція теж мала одного секретаря, видавала паспорти чиновникам та приймала у підданство іноземців. Справи в Герольдії поділялися на три розряди: I – про зарахування до дворянства та герби; II – про призначення, переміщення та звільнення чиновників, що підзвітні безпосередньо Сенату; III – про ревізію "определений" дворянських депутатських зібрань [17].

Про склад, функції та роботу зі службовими документами Волинського ДДЗ свідчить засідання 10 червня 1836 р., де розглядалося питання про те, як покращити становище та поставити діловодство на вищий рівень (після того, як ревізійна комісія зробила серйозні зауваження з приводу ведення протоколів, формування справ та іншого). Як зазначено, "главным предметом Собрания должно быть аккуратное движение всех дел в нём производящихся, чтобы они были исполняемые законною исправностию без малейшей медленности". Для цього "нужно усовершенствовать состав канцелярии и всякому чиновнику и канцелярскому служителю препроводить непрременную обязанность законами по его должности предписанную" [18]. Зрозуміло, що канцелярський штат був уже

сформований та обов'язки розподілені. Але після зауважень комісії депутати вирішили зробити їхній перерозподіл.

На чолі канцелярії стояв секретар, титулований радник. Під його керівництвом перебували всі канцелярські працівники, окрім експедиції, що готувала справи для відправки в комісію на ревізування. На секретаря покладали "секретарские обязанности законами определённые, которые он исполнять должен". Жалування секретаря складало 1 000 рублів асигнаціями.

Як уже зазначено, канцелярія була поділена на експедиції. Перша експедиція мала назву журнальна. До неї входив реєстратор, обов'язками якого було: а) запис всієї вхідної документації, що поступала в зібрання, до настільного реєстру; б) після реєстрації віддавати експедиторам під розписку; в) реєстрація та відправка вихідної документації із записом у розносну книгу; г) внесення в настільні реєстри "резольюции на деланные доклады по определениям сего собрания". Його жалувannya становило 300 рублів на рік асигнаціями. Окрім реєстратора, у цій експедиції було два журналісти з річним жалуванням по 400 рублів асигнаціями кожному. До їхніх обов'язків входило "писать набело в журналы по сделанным докладам, отмечать когда именно по оным вышли отпуски".

Друга експедиція – протокольна. Їй належали всі справи, починаючи з 1829 р., і ті дворянські справи, що поновлювали своє дворянське походження й зараховували свій рід до попередніх "определений". справи до 1829 р., які були завершені та впорядковані, негайно повинні бути передані в архів. Нові справи необхідно було відправляти в Сенатську комісію. Обов'язки другої експедиції: а) з нових справ виготовляти "черновые доклады"; б) "писать набело протоколы и выписки с определений сего Собрания для выдачи тем лицам, которые просят". У другій експедиції було призначено одного експедитора, який мав отримувати жалувannya 600 рублів на рік, та двох помічників з окладом у 300 рублів річних.

Третя експедиція іменувалася Сенатською. До неї належали "все дела, возникшие по прозьбам дворян или по указам Правительствующего Сената по Герольдии". Ця експедиція мала вести особливий настільний реєстр для запису указів Правительствующего Сенату по Герольдії та "предложеный" губернаторів, що стосувалися "недорослей". До обов'язків керівника цієї експедиції входило в належному стані відправляти на ревізію Сенату справи, готувати від імені зібрання відзиви та вимоги до справ у різні "присутственные" місця. Його жалувannya складало 600 рублів на рік. На допомогу експедитору призначалися два писарі з річним окладом по 300 рублів кожному.

Окремо на засіданні розглянуто питання про стан архіву. Зазначено, що там повинні зберігатися "все довершенные дела и протоколы по времени учреждения и протоколы о причислении по 1829 год". Обов'язки архіваріуса: а) проставляти на справах про дворянське походження нові порядкові номери в алфавітному порядку з точною вказівкою на прізвище, стежити за переміщенням родів з однієї частини родовідної книги в іншу та робити позначки про це; б) передавати справи з архіву в експедицію, яка відправляє їх у ревізійну комісію; в) готувати самому ці справи на відправку за відсутності експедитора. Коли експедитор на місці, то "делать ему всякую помощь". На допомогу архіваріусу призначався один канцелярист, який мав допомагати не тільки в архіві, але й знаходитися "за столом экспедиции". Жалування першого складало 600 рублів, а другого – 300.

Для пересилки справ на ревізію мала бути створена ще одна – четверта експедиція. Вона мала стати особливою, у керівника навіть жалувannya було на 100 рублів більше, ніж в інших експедиторів, – 700 рублів асигнаціями на рік. На допомогу йому призначено чотири помічники, із яких два старші (з окладом по 400 рублів кожному). Їхнім обов'язком було розглядати определения та робити з

них "доклади" та два молодші (300 рублів кожному). В обов'язки цієї експедиції входило: а) готувати на відправку протоколи, журнали, "подлинные" документи чи копії також родовідні книги і посімейні списки; б) справи про дворянське походження в належному стані представляти у дворянське зібрання для подальшої відправки їх у ревізійну комісію.

У кінці засідання депутати наголошують, щоб усі канцелярські працівники "сообразно законам соблюдали и исполняли свои должности". Це рішення мало набути чинності з 1 липня 1836 р. Завершує засідання розгляд фінансового питання: яка сума коштів необхідна на жалування, бо раніше воно було меншим, а у зв'язку з підвищеними вимогами до діловодства має зрости й зарплата. Депутати констатували, що на "канцелярские расходы" необхідно 730 рублів плюс ще оплата сторожу (120 рублів). Усього разом із оплатою жалування виходить сума 8 тисяч 650 рублів, а "по смете земских повинностей" передбачено 7 тисяч 400 рублів. Не вистачає 1 тисячі 250 рублів, тому необхідно через предводителя зробити "куда следует представление" [19]. Очевидно, що фінансове питання стояло гостро, тому що 27 червня цього ж року зібрання розглядало питання про те, що на утримання канцелярії не виділено навіть попередньої суми – 3 тисячі 700 рублів, не кажучи вже про більшу [20]. Прийняті рішення на засіданні від 10 червня негайно почали впроваджуватися, зокрема вже 11 червня був прийнятий на посаду в зібрання перекладач [21].

Свідченням того, що в зібранні розпочалася робота з організації діловодства є доповідь архіваріуса, який виявив, що в деяких справах не вистачає потрібних документів. Крім того, є такі документи, які не розглядали. Протокольні книги з причини частого використання були в незадовільному стані. Зібрання приймає рішення про усунення недоліків. Було прийняте рішення нерозглянуті документи "представить на особое постановление", ті документи, яких не вистачає, витребувати, а "книги протокольне починить, перешнуровать, опечатать и подписать" [22].

Також знаходимо додаткову інформацію щодо експедиторів, яких було чотири: експедитор для пересилання справ на ревізію, експедитор для перевірки посімейних списків, експедитор із протокольної форми, який готував до слухання нові прошення та оформляв протоколи, та експедитор, що впорядковував старі протоколи, які були не завершені. До 1837 р. при зібранні працювало три експедитори, а посада четвертого була впроваджена тільки в липні 1837 р. у зв'язку з тим, що справи про дворянське походження дворян Волинської губернії за 1835-1837 рр. були не завершеними та не впорядкованими, відповідно, до них були не складені протоколи ("определения") та додаткові протоколи. А це робило неможливим їхню відправку на ревізію. На попереднього експедитора покладалися зобов'язання щодо впорядкування незавершених справ та створення необхідних протоколів. Про це читаємо з "предложения" предводителя дворянства від 18 травня 1837 року за № 364, а новий експедитор повинен був приймати на розгляд нові справи та оформляти нові протоколи. Губернський предводитель вимагав визначитися з цим розподілом у триденний термін. Коли справи та протоколи будуть приведені до належного стану, то обидва експедитори мають працювати разом над протоколами та опрацьовувати нові справи акуратно. Контроль над цим був покладений на депутатів Волинського дворянського зібрання [23].

Цікавим є слухання від 27 лютого 1841 р., у якому розглянуто питання про "безпорядки по канцелярии". Депутати визнали за необхідне встановити чергування в зібранні, що покращило б приймання вхідних документів та зберігання справ. У цій постанові вказано графік роботи депутатів та канцелярських працівників, які повинні з'являтися зранку о 8 годині та працювати до 2 години, після обіду працювати з 5 до 8 години вечора. У

попередні роки зібрання працювало з 8 до 2 години дня. На початку кожного слухання зазначено, що воно відбулося "по полуночи" чи "после обѣда". Робочий день збільшився у зв'язку зі зростанням обсягу роботи, якому сприяли постійні ревізійні комісії різних рівнів.

Черговий повинен був "вести записку о явном выходе всякого чиновника и канцелярського служителя". Якщо за кимось буде помічена "неаккуратность и оплошность", то присутствіє поступить з винними "по строгости законов" [24]. У ДДЗ, як і в інших установах державного та станового апарату, панували бюрократизм, "волокита", підкуп, надзвичайна повільність у розгляді справ. Зазвичай робота з упорядкування документації в зібраннях активізувалася після чергових перевірок та зауважень ревізійних комісій.

Система дворянського самоврядування проіснувала майже півтора століття, залишаючись остороною від головних колізій російського життя, та ліквідована декретом ЦВК РНК РСФРР від 10 листопада 1917 р. Але історія цього інституту ілюструє сутність системи російського самодержавства й особливості російського суспільства досліджуваного періоду.

Отже, можна констатувати, що Дворянські депутатські зібрання на території України в кін. XVIII – на поч. XX ст. являють собою корпоративні органи самоврядування привілейованого прошарку суспільства найвищого рангу – дворянства. Проблема їхнього становлення та діяльності на українських землях має свої регіональні особливості, пов'язані з поступовим приєднанням Правобережної України та ліквідацією відмінностей у соціальному та адміністративному устрої. Специфічність цього соціального інституту та його діловодства зумовили особливості формування та організації здійснення діловодних процесів дворянських депутатських зібрань.

Список використаних джерел та літератури

1. Казначеева Л. М. Волинське дворянське зібрання (1796-1917): функції, структура, участь у системі органів влади : дис. ... кандидата іст. наук : 07.00.01 / Казначеева Л. М. – Київ, 2008. – 197с.
2. Митяев К. Г. История и организация делопроизводства в СССР: Учебное пособие / К.Г. Митяев. – М., 1959; История делопроизводства в СССР: Учебное пособие / Под. ред. доц. Я. З. Лившица и доц. В. А. Циркулина. – М., 1974. – 170с.
3. Варадинов Н. Делопроизводство или теоретическое и практическое руководство к гражданскому и уголовному, коллегиальному и одиночному письмоводству, к составлению всех правительственных и частных деловых бумаг и к ведению самих дел / Н. Варадинов. – СПб., 1857; Вельдбрехт В. Обищие основания русского делопроизводства с приложением основных его форм / В. Вельдбрехт. – СПб., 1854. – 122 с.
4. ПСЗ, 1 собрание. – СПб., 1830. – Т. 22: 1784 – 1788. – № 16187 .
5. Казначеева Л. М. Волинське дворянське зібрання (1796-1917): функції, структура, участь у системі органів влади : дис. ... кандидата іст. наук : 07.00.01 / Казначеева Л. М. – Київ, 2008. – С. 66.
6. Дорошенко Д. І. Нариси історії України в 2-х томах. Том II (від половини ХУІІ століття) / Д.І. Дорошенко. – К.: Глобус, 1991. – С. 270-271; Полонська-Василенко Н. Д. Історія України в 2-х томах. Т. II. Від середини ХVІІ століття до 1923 року / Н.Д. Полонська-Василенко. - К.: Либідь, 1992. – С. 268-269.
7. Миллер Д.П. Превращение козацкой старшины в дворянство / Д.П. Миллер // Киевская старина. – 1897. – № 2. – С. 204-205.
8. Бармак М.В., Красівський О.Я. Шляхетське та дворянське самоуправління на території Київської, Подільської та Волинської губерній в першій половині ХІХ ст. / М.В. Бармак, О.Я. Красівський // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. – К., 2005. – № 4. – С. 281.

9. Бовуа Д. Російська влада і польська шляхта в Україні. 1793-1803 рр. / Переклад з фрн. З. Борисик / Д. Бовуа. – Л.: Кальварія, 2007. – С. 103, 107-108.
10. ПСЗ, 1 собрание. – СПб., 1830. – Т. 23: 1789-1796. – № 17327.
11. ПСЗ, 2 собрание. – СПб., 1858. – Т. 32: 1857. – № 31926.
12. ПСЗ, 1 собрание. – СПб., 1830. – Т. 33: 1815-1816. – № 25846.
13. ПСЗ, 1 собрание. – СПб., 1830. – Т. 37: 1820-1821. – № 28150.
14. ПСЗ, 1 собрание. – СПб., 1830. – Т. 38: 1822-1823. – № 28927.
15. ПСЗ, 1 собрание. – СПб., 1830. – Т. 27: 1802-1803. – № 21075.
16. Имеретинский Н.К. Дворянство Волынской губернии /Н.К. Имеретинский // Журнал Министерства народного просвещения. Шестое десятилетие. Ч. ССLXXXVIII, август. – СПб., 1893. – С. 355-356.
17. ПСЗ, 2 собрание. – СПб., 1833. – Т. 7: 1832. – № 5387.
18. Державний архів Житомирської обл., ф. 146, оп. 1, спр. 54, арк. 833 зб.
19. Там само, арк. 838.
20. Там само, арк. 1023.
21. Там само, арк. 834-844.
22. Там само, арк. 936.
23. Там само, ф. 146, оп. 1, спр. 56, арк. 5-10.
24. Там само, спр. 75, арк. 315 зб.

SUMMARY

In the article analysed becoming, activity, composition and functions of the parliamentary assembly of the nobility on territory of Ukraine of the end of the XVIIIth – the beginning of the XXth century. Creation of such establishments took place according to sample obscheimperskikh, but had the regional features, what were related to the gradual joining of territories and liquidation of differences in a social and administrative device.

Key words: *parliamentary assembly of the nobility, Senate, Geroldia, leader of the nobility, expeditions, checking commissions.*

АННОТАЦІЯ

В статті проаналізовано становлення, діяльність, склад і функції дворянських депутатських зборань на території України кінця XVIII – початку XX ст. Вияснено, що створення таких установ було по прикладу общеперських, але мало свої регіональні особливості, котрі були пов'язані з поступовим приєднанням територій і ліквідацією відмінностей в соціальному і адміністративному устрої.

Ключевые слова: *дворянские депутатские собрания, Сенат, Герольдия, предводитель дворянства, экспедиции, ревизионные комиссии.*